Knud Arne Jürgensen

3 x Nøddebo Præstegaard

Redaktionel forbemærkning

Webtekst23: *3 x Jul i Nøddebo Præstegaard* er skrevet af seniorforsker, dr.phil. Knud Arne Jürgensen, og kaster helt nyt lys over den juleforestilling, generationer af børn og voksne har kendt og som stadig spilles i 2013, bl.a. på Folketeatret i København. *Nøddebo Præstegård* er kanoniseret kult og har været det gennem generationer og hen over kulturkløfter af den ene og den anden slags i årtier. I år er det 125 år siden, at *Nøddebo Præstegård* for første gang spillede på Folketeatret. Knud Arne Jürgensen belyser Elith Reumerts vaudeville-komedie *Nøddebo Præstegaard* fra 1888 og de opsætninger og dramatiske parodier, der straks fulgte på Aarhus gamle Theater og på Frederiksberg Morskabstheater – og siden videre ud i landet.

Jürgensens forskningsarbejde danner fundamentet for Teatermuseet i Hofteatrets fejring i samarbejde med Folketeatret af 125-året for forestillingens premiere med en lille juleudstilling, **Nøddebo Præstegård – indenfor murene og udenfor voldene.** Tilsvarende udgør **Webtekst23** et led i Jürgensens igangværende arbejde med en tekstkritisk og nykommenteret udgave af *Nøddebo Præstegaard*.

Baggrunden

Skuespilleren Elith Reumerts vaudeville-komedie *Nøddebo Præstegaard* fra 1888, har lige siden urpremieren på Folketeatret i København for nu 125 år siden været et af de mest elskede og spillede stykker i Danmark med indtil videre mere end 6000 opførelser rundt om på landets mange teaterscener.

Stykket har overlevet som fast del af det danske teaterrepertoire i kraft af sit naive og hjertelige stemningsbillede af dansk mentalitet og lune, og er vedblevet at være en kærkommen teateroplevelse og udfordring for såvel de producerende teatre som for de mange generationer af danske skuespillere, der har levendegjort komediens rige galleri af persontyper og karakterer.

Efter et kort forspil, hvor den ene af de to præstegårds-døtre i Nøddebo opsøger den gamle klokker i kirketårnet for at forhøre sig, om nisser virkelig eksisterer, beretter forestillingen om tre københavnske studenter, der inviteres på juleophold hos Pastor Blicher i Nøddebo præstegård. De to ældste forelsker sig her i præstens to døtre, mens den tredje og yngste student, Nikolai, indbilder sig, at begge døtrene er vildt forelskede i ham. Ud af disse amourøse forviklinger spinder sig nu en handling, der ender med at døtrene får hver sin student, mens Nikolai står alene tilbage som offer for sine egne spilopper og mange påfund.

Komedien, der i dag nærmest har opnået kultstatus, er gennem tiderne blevet film og teater et utal af gange. Den er filmatiseret tre gange[1] samt nænsomt revideret i adskillige omgange for at tilpasse den til skiftende tiders smag og holdninger.

Dog ligger der i arkiverne endnu materialer om denne danske teaterklassiker, som kan fortælle nyt om den oprindelige version af stykket og dets umiddelbare følgevirkninger i den første opførelsessæson. Denne historie kan i dag afdækkes fuldt ud efter fundet af en række originalmanuskripter og andre teaterhistoriske arkivalier.

Efter urpremieren på Folketeatret anden juledag 1888 blev *Nøddebo Præstegaard* kun seks dage senere opført nytårsdag 1889 på det såkaldte Aarhus gamle Theater i en let ændret version, som Elith Reumert igen stod bag, men som nu var iscenesat af teaterlederen Vilhelm Petersen (1852-1939). Komedien gik herefter sin sejrsgang som turnéforestilling på en lang række danske provinsscener. *Nøddebo*

[1] *Nøddebo Præstegaard* blev filmatiseret første gang i 1911 som stumfilm (600 m) af Filmfabrikken Skandinavien og instrueret af Frederik Schack-Jensen (1877-1963). Den havde premiere på Royal-Biografen i København den 13. december 1911 og var mere en fri gendigtning af Scharlings novelle end af Reumerts dramatisering. Der findes bevaret plakater samt ti stillfotos fra filmen i Det Danske Filminstitut. I 1934 fulgte en ny filmatisering instrueret af George Schnéevoigt (1893-1961) til manuskript af Fleming Lynge (1896-1970) og Svend Rindom (1884-1960) og det var igen mere baseret på Scharlings novelle end Reumerts dramatisering. Filmen havde premiere 26. november 1934 og spiller 100 minutter. I 1974 fulgte den tredje og hidtil sidste filmatisering, skrevet og instrueret af Peer Guldbrandsen (1912-1996) efter både Scharlings novelle og Reumerts dramatisering. Den havde premiere den 22. november 1974 og spiller 90 minutter.

Præstegaard blev derved kendt og elsket over hele landet lige fra den allerførste sæson.

Som følge af stykkets store og umiddelbare popularitet hos publikum, blev komedien tillige meget hurtigt genstand for revysatire, der altid har haft et skarpt blik for samtidens teaterhits og taget dem under kærlig behandling. Allerede den 17. september 1889 kunne Frederiksberg Morskabstheater præsentere en såkaldt "Stillebens- og Kantonnements-Idyl i 2 akter" med titlen *Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard*, der i parodierende form gjorde grin med Folketeatrets store kasse-succes ved behændigt at sammenflette denne og en tidligere og uhyre populær folkekomedie til én og samme forestilling. Også den blev omgående en publikumstræffer, fordi den med held fik sat Reumerts umådelig populære vaudeville-komedie i et både vittigt og begavet samtidsperspektiv.

Denne artikel fremlægger således *3 x Jul i Nøddebo Præstegaard*, dvs. historien og kilderne til disse to første opsætninger af *Nøddebo Præstegaard* samt datidens satiriske behandling af samme gennem en analyse af de originale manuskripter, scenebilleder, fotografier og samtidens presseomtaler.

Tilblivelsen

Nøddebo Præstegaard er et stykke teaterkultur, der rækker hinsides teater og teaterkunst og har vist sig uhyre sejlivet. Dens kerne har mere med nisser, sne, og julehygge at gøre end med dramatiske spændingskurver, Shakespeare eller Holberg. Alene forestillingens opførelsesantal fra uropførelsen anden juledag 1888 og til i dag er et markant udtryk for stykkets tilsyneladende usvækkede tiltrækningskraft på et dansk teater- og familiepublikum. De indtil videre mere end 6000 opførelser er således nordisk rekord for et enkelt skuespil og synes at antyde, at det lige så meget er juleritualet som teater, der bærer forestillingen igennem, som det er dens egen fortælling. Den har ved siden af Ludvig Holbergs *Jeppe på Bjerget* fra 1722 og Johan Ludvigs Heibergs *Elverhøj* fra 1828 desuden opnået at blive et af Danmarks og især Københavns mest opførte skuespil.

Forestillingen *Nøddebo Præstegaard* har sit afsæt i den danske præstegårdskultur, der i 1800-tallet ofte blev omsat til litteratur. Dens oprindelse skyldes københavneren og teologen Carl Henrik Scharling (1836-1920), der i sin livsgerning var delt mellem den akademiske karriere og et liv som fri forfatter. Han var i flere omgange rektor for Københavns Universitet og udsendte samtidig hermed en lang række teologiske skrifter, hvori han bekæmpede såvel Indre Mission som grundtvigianismen gennem et stærkt forsvar for den rene lutheranske tro. I tråd med denne teologiske kamp

stod han også ofte i åben polemik med kritikeren og litteraten Georg Brandes (1842-1927).

Udover teologien rummer Scharlings forfatterskab også talrige rejseskildringer, romaner, noveller og historiske skildringer. Til den første gruppe hører hans gemytlige og lune novelle *Ved Nytaarstid i Nøddebo Præstegaard*, der blev til kort efter han havde bestået sin teologiske embedseksamen og var på en tre-årig dannelsesrejse, som førte ham først til Palæstina, dernæst til Grækenland og sidst til Ægypten. Fortællingen udkom på Reitzels forlag ved Scharlings hjemkomst til København i 1862.
Det var en blanding af voldsom ensomhedsfølelse og længsel efter familie og venner, der fik Scharling til under sejladsen på Nilen i Ægyptens hede klima at skrive sin vinterfortælling om livet derhjemme i den idylliske danske præstegård. Bogen blev nærmest omgående folkelæsning for hele Danmark og udkom også hurtigt i oversættelser på fem europæiske sprog. Allerede i 1883 var den kommet i 7. oplag og hundrede år efter førsteudgaven forelå den trykt i over 100.000 eksemplarer.

Fortællingen, der oprindelig blev udgivet under pseudonymet "Nikolai, 18 Aar gammel", skildrer tre københavnske studenter-brødres besøg i Nøddebo præstegård ved nytårstid, hvor det unge brushoved Nikolais to ældre brødre, Christopher og Frederik, efter en række forviklinger foranlediget af Nikolais påfund ender med at forlove sig med de to præstegårdsdøtre, Emmy og Andrea Margrethe.

Til venstre: fotografi af Henrik Scharling (Det Kongelige Bibliotek). Til højre: fotografi af Pastor Peter William Wylich med familie i præstegårdshaven i Greve (Teatermuseet i Hofteatret).

At det var personlige oplevelser og erindringer, der inspirerede Scharling til denne livfulde fortælling, er blevet bekræftet af hans søn, den senere biskop Carl Immanuel Scharling (1879-1951). Han var overbevist om, at det var præstegården i landsbyen Greve mellem Køge og Roskilde, der var den direkte model for faderens bog. Her var Scharlings far blevet ungdomven med sognepræsten i Greve, Peter William van Wylich (1802-1881), og Scharling havde sammen med sine egne to ældre brødre, Peter (der var model for "Gamle") og Hans William (som blev til "Corpus Juris"), selv tilbragt mange timer i denne gæstfri præstegård i lystigt selskab med Wylich-familiens tre sønner og tre døtre.

Disse selvoplevede erindringer og Scharlings karakterfulde gengivelse af ungdomslivet og personerne i præstegården var nok en af hovedårsagerne til bogens umiddelbare publikumsappeal, og blev også en medvirkende årsag til, at skuespilleren Elith Reumert (1855-1934) senere fandt interesse i fortællingen som forlæg for en dramatisering.

I 1888 var Reumert engageret ved Folketeatret, hvor teatrets direktør Severin Abrahams (1843-1900) en dag kaldte den da kun 33-årige skuespiller op på sit kontor for at foreslå ham at dramatisere Scharlings fortælling. Reumert, der selv var opvokset i et præstehjem, fandt idéen både morsom og interessant og tog efter sæsonens afslutning i sommeren 1888 ophold ved fiskerlejet Sletten tæt på Humlebæk, hvor han på kun fjorten dage fuldendte sin dramatiske bearbejdelse af bogen.

Abrahams havde forinden forsikret Reumert om, at han ville indhente Scharlings tilladelse til bearbejdelsen, så Reumert foretog sin dramatisering i den gode tro, at tilladelsen var blevet indhentet. Abrahams havde imidlertid ikke kunnet træffe Scharling, og sagen var derfor gået i gang, uden at bogens ophavsmand var blevet underrettet. Denne kunne sidst på året derfor noget bestyrtet læse en notits i avisen om, at *Nøddebo Præstegaard* ville blive opført anden juledag som årets juleforestilling på Folketeatret.

Scharlings gevinst ved udnyttelsen af bogen kom således til kun at bestå i to fribilletter til førsteopførelsen, da han i sin overraskelse og protest over forløbet endte med skriftligt at godkende, at man benyttede hans værk mod samtidig udtrykkeligt at frabede sig enhver rettighed til og ansvar for forestillingens indhold.

Dette kom han senere til at fortryde, da forestillingen meget hurtigt viste sig at blive en af dansk teaters største kassestykker. Som et plaster på såret endte hele ophavsretsaffæren dog med, at politikeren Edvard Brandes (1847-1931) fik udvirket at rigsdagen tog sagen op, og at man i både landstinget og folketinget senere vedtog et tillæg til *Eftertryksloven* af 1857, hvori der nu kom til at stå, at "Ingen maa uden Samtykke af Forfatteren eller den, der er indtraadt i hans Ret, førend halvtreds Aar efter

hans Død, i Trykken udgive eller offentlig lade opføre Dramatiseringer af en Forfatters Værk".

Premiere 1: Folketeatret (2. juledag 1888)

At Elith Reumert fik så stor succes med dramatiseringen af Scharlings bog skyldes flere omstændigheder. For det første er mange af de skikkelser, der føres frem i fortællingen så levende karakteriseret, at man næsten kan føle dem som personlig bekendte. Det gælder for den vittige og drillelystne præst Hans Blicher, hans fine og nænsomme præstekone Marie, deres to døtre med den blide og drømmende Emmy og den livfulde og kontante Andrea Margrethe, samt de tre Københavnske studenterbrødre, den alvorlige og noget fjerne stud. theol. Christopher (kaldet "Gamle"), den mere stridbare stud. jur. Frederik ("Corpus juris") og ikke mindst forestillingens midtpunkt, den 18-aarige naive og livsglade stud. med. Nikolai.

Deres individuelle personligheder er alle udførligt skildret i forestillingen, hvor de tillige er flankeret af et rigt galleri af sognets indbyggere, der er fremstillet ligefuldt med deres godmodighed og enfoldighed gennem en lun dansk humor, som gennemtrænger alle komediens optrin og replikker og er fri for enhver ironisk bagtanke.

Reumerts eget originale bidrag til dramatiseringen er komediens forspil, hvor man ser den gamle hvidhårede ringer Mads Hjulmand, der i klokketårnet i Nøddebo Kirke diskuterer om nisser eksisterer eller ej med præstedatteren Andrea Margrethe. De bliver enige om, at det ikke er tilfældet og forlader begge tårnet, men straks derefter myldrer det frem med nisser fra alle hjørner og kanter. De samles omkring de oldgamle Nissemo'r og Nissefa'r, der gennem en række tågebilleder for deres mange nissebørn nu indleder fortællingen og historien om de tre Københavnske studenter, som kommer på besøg i præstegården ved juletid med alt hvad deraf følger.

Med dette stemningsfulde forspil fik Reumert straks sat den sceniske ramme og hele stemning omkring forestillingen og havde publikum med sig fra starten. Til forspillet benyttede man en hidtil ubrugt dekoration, der var skabt af den navnkundige teatermaler Carl Lund (1850-1940).

Carl Lunds dekoration havde stået ubenyttet hen på Folketeatrets magasiner i to sæsoner, idet den oprindelig var lavet til August Strindbergs eventyr-forestilling *Lykke-Pers rejse*, som af forskellige grunde havde måttet vente på sin opførelse og først kom på scenen den 26. december 1893. Dekorationen med klokketårnet blev derfor i stedet nu anvendt til åbningsscenen af *Nøddebo Præstegaard* – og det med stor succes.

Til venstre: plakat fra Folketeatrets uropførelse af Nøddebo Præstegaard 2. juledag 1888 (Teatermuseet i Hofteatret). Til højre: Carl Lunds dekoration til forspillet, som foregår i klokketårnet i Nøddebo Kirke (Teatermuseet i Hofteatret).

Forestillingens øvrige sceniske udstyr var ligeledes malet af Carl Lund, der sammen med et flittigt genbrug af teatrets ældre sætstykker og rekvisitter skabte en ramme, som holdt sig intakt mange år derefter og kan ses gengivet på en række af datidens tidsskriftsillustrationer samt på de to eneste bevarede fotografier af scenen i 3. akt, hvor de tre København-studenter er på besøg i pastor Blichers arbejdsværelse. Disse fotografier er i øvrigt interessante ved tilsyneladende at være de tidligste kendte optagelser i Danmark af en teaterforestilling taget på scenen.[2]

Stykket var ifølge samtidens anmeldelser mesterligt iscenesat og "efter Forlydende [af] Hr. Zinck". Det drejer sig her om skuespilleren Otto Christian Zinck (1824-1908), der også udførte rollen som Pastor Blicher. Han havde fra 1868 været tilknyttet Folketeatret, hvor han opbyggede et stort repertoire og blev en af teatrets absolutte hovedstøtter – også i egenskab af instruktør og oversætter. At det scenografiske udstyr til præstegårdens stuer virkede så naturligt på scenen, skyldtes ifølge Reumert blandt andet, at Zinck som iscenesætter selv havde ryddet sine egne stuer "for at udstyre Præstens Studerekammer med Buster og Portræter af Biskopper, Provster og Præster, Minder om hans egen gejstlige Afstamning".

[2] Elith Reumert: "Nørregades Juletræ Erindring fra Første-Opførelsen af *Nøddebo Præstegard*", artikel i tidsskriftet *Julesne*, 1934, s. 3-7.

Scene fra 3. akt med skuespillerne Elith Reumert (som Nikolai), Johannes Ring (som Gamle), Benjamin Pedersen (som Corpus Juris) og Otto Zinck (som Pastor Blicher). Billederne er så vidt vides de ældste danske scenefotografier (Teatermuseet i Hofteatret)

I sin dramatisering havde Reumert med en vis dødsforagt fjernet alt det fra novellen, han ikke mente, kunne indpasses i den sceniske ramme. På trods af advarsler om, at forlægget i sig selv afgav alt for ringe dramatisk stof for med held at kunne blive overført til scenen, lykkedes det ham i scenen med studenternes iskolde hybel på kvisten i København og optrinene i de hyggelige varme præstegårdsstuer i Nøddebo at skabe en samlet scenisk indfatning, der var lige så livlig og realistisk, som den var stemningsfuld, og som publikum straks tog til sig.

Især de to første akter var ifølge en anmelder "noget af det morsomste, vi længe har set; der er over disse bredt en Duft af de gode gamle Hostrupske Studenterkomedier"[3], mens en anden anmelder konkluderede om stykkets sikre dramaturgiske tilsnit og publikumseffekt:

> Enhver, der kjender Novellen – og hvem gjør ikke det? – kan sige sig selv, at noget Intrigestykke er det ikke muligt at lave ud af den; men hvad den kan omformes til, og hvad Hr. Reumert har gjort ikke uden Held, er til en fortsat Række af smaa, stemningsfulde Billeder af, hvor smukt, hvor hyggeligt og hvor elskværdigt Livet særlig ved Juletid kan stille sig i en dansk Præstegaard blandt gode, flinke Mennesker, hos hvem Livets Glæde og Livets Alvor gaa godt i Spænd sammen. Der var

[3] Usigneret anmeldelse i uidentificeret avis, indklæbet i Elith Reumerts personlige scrapbog benævnt "1888 Nøddebo Præstegaard", Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek.

> muligvis i Novellen Momenter eller i alle Tilfælde et enkelt Moment, hvorved der kunde være opnaaet en høiere Grad af dramatisk Spænding, men vi er tilbøjelige til at tro, at Bearbeideren med Villie har ladet dette Moment ligge eller i det mindste kun benyttet det med stor Diskretion af en ikke uberettiget Frygt for ellers at komme til selv at træde for meget i Forgrunden, og hvor det dreier sig om at fremstille en saadan fortsat Række af Interiører, gjælder det først og fremmest om, at alle Stykkets Personer saa at sige staa i samme Plan, og at den ene ikke dominerer paa de andres Bekostning, noget, der altid gaar ud over Totalvirkningen. I disse fire Akter stifter Tilskueren da ikke blot Bekjendtskab med alle Præstegaardens Beboere, men ogsaa med Degnen og hans Kone, og med en meget morsom, skjønt en lille Smule for chargeret Forpagter-Familie [...]
>
> – Det er ikke nogen Vanskelighed saaledes i brede Træk at fortælle den Handling eller maaske rettere Ikke-Handling, der er i *Nøddebo Præstegaard*; men hvad der er svært, for ikke at sige umuligt, er med Ord at skildre den Charme, som er udbredt over det lille Stykke Tidsbillede, den Hygge, den Ro og Sjælefred, som have hjemme indenfor de lave Vægge i Præstegaarden, den eiendommelige Julestemning, der har den vidunderlige Gave at gribe baade de Smaa og de Store. [...] – At Folketheatret særlig er i Stand til at spille et Stykke som dette, kan man paa Forhaand sige sig selv, hvor Bearbeideren stadig har havt alle de forhaandenværende Kræfter for Øie. Og mærkeligt nok: den af de Spillende, for hvem det kniber mest, er Bearbeideren selv. Hr. Reumert har lidt svært ved at faa Folk til at tro, at den Nikolai, han spiller, kun er atten Aar; men med alle sine gale Streger, sine ungdommelige Forlibelser, sit Livsmod og sin Undselighed er han saa elskværdig, at man lukker Øinene for hans Tendens til Embonpoint, og gjerne troer ham paa hans Ord, naar han forsikrer en om, at han virkelig kun er de omtalte atten Aar. [...] – Til Slutning kun et Vink til Bearbeideren, et Vink, han næppe kan tage os ilde op i Betragtning af al den Anderkjendelse, vi have ydet ham, [...] det hvortil vi sigte, er Nissernes alt for hyppige fremkommen i de forskjellige Akter. Det gaar dem akkurat ligesom Mohren hos Shakespeare: de have – allerede i første Akt – gjort deres Skyldighed og kunne saa gjerne gaa.[4]

Det "Moment", hvormed denne anmelder mente, at novellen kunne have givet anledning til en mere udpræget dramatisk skildring, var den situation i Scharlings fortælling, hvor Nikolais brødre erobrer de to præstegårdsdøtre, som han i sin naivitet selv

[4] Den tidligere nævnte signerede anmeldelse i uidentificeret avis, indklæbet i Elith Reumerts personlige scrapbog benævnt "1888 Nøddebo Præstegaard", Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek. De følgende afsnits citater er taget fra sammen anmeldelse.

har indbildt sig er faldet for ham. At Nikolai i Reumerts dramatisering derfor blot glemmer den ene af døtrene, mens han raser voldsomt over, at den anden forlover sig med hans egen bror, mente mange anmeldere var noget umotiveret og usammenhængende fremstillet af Reumert.

Dertil kom den halve snes nissebørn fra forspillet, der blev genanvendt i flere af de følgende akter, og som en anmelder beskrev som "den mest umotiverede Maade [at] forstyrre Stykkets naturlige Gang". De var Reumerts egen opfindelse, og han havde med dette påfund tilsyneladende ønsket sig at tilføje en mere poetisk dimension til Scharlings teologiske studenterløjer. De fleste anmeldere var i den forbindelse dog enige om, at dramatiseringen ville vinde yderligere, hvis disse unødvendige nissebørn "som pusler omkring usynlige for alle andre end Tilskuerne" blev fjernet "ved senere Opførelser".

Modtagelsen var derfor ikke lutter "Julekage", og en enkelt anmelder konkluderede da også om forestillingen i temmelig spydige ord, at: "Publikum mødte med Maverne møre af Gaasesteg og Kage og i den menneskevenlige Stemning, som Mætheden fører med sig. Og *Nøddebo Præstegaard* er netop et Skuespil for et mæt Publikum. Det er en dulmende Idyl med Snefald og Klokkeklang udenfor og med lun Hygge, Kaffebord og Klejner, Juletræ og Salmer og kærlig Omsorg for Fattigbørn inde i Stuen. […] Og saa udbredt over det Hele dette milde Skær af dulgt Fromhed, som betrygger saa rart for, at den verdslige Skæmt holder sig indenfor passende Grænser. Hvilken himmelsk Visselulle! Hvilken velstoppet Præstedyne at godte sig i, beskærmet mod Livets Storme!"

En anden og mere personlig "anmeldelse" findes bevaret i et brev til Elith Reumert fra en af de nærmeste venner i hans familiekreds, sognepræsten i Hørby ved Holbæk Albert Jensen (1846-1913). Den 17. januar 1889 beskrev han i fine detaljer sin personlige oplevelse af stykkets fortrin og mangler:

> De har jo truffet Nikolai paa Kornet baade som Replikens Forfatter – I det Hele er Dialogerne fortrinlige, Stykkets Anlæg meget godt (jeg havde gyst for Udtværethed). Men: Jeg savner Anledninger af Nikolais Sværmeri (det Lysblaaøiede) paa [et] *tidligere* Stadium i Stykket – og Formgiver. Ja, Deres Nikolai er en *rigtig Student*; den elskværdige Galfrands, – som De sagtens selv var i Rusaaret og nu gjengiver – er durch igjennem af uimodstaaelig Virkning. De kan troe, vi nød ham! – Ogsaa Deres Medspillere nød vi da! – Men den Kjelborg'ske Familie er alt for outreret; det bliver rene Karikaturer. – Replikskiftet var fra Deres Haand kanske meget morsomt, – det veed jeg virkelig ikke, thi jeg var ikke i stand til at forstaae et Ord af, hvad de Forpagterfolk sagde. Ligesaa fortræffelig [Harald] Kolling var som

Mads Hjulmand (en ligefrem typisk og *smuk* Figur baade fra Deres Haand og Kollings Side), ligesaa utilfredsstillende var han som Forpagteren.

Præstefamilien og Studenterne ere ypperlige, ligefrem ypperlige (paa Andrea Margrete har jeg Lidt at udsætte. Hun lovede saa godt i Taarnscenen, men hun holdt knapt), Bipersonerne tildeels med, dog kunde – og det er Stykkets Forfatters Skyld (aa, nei, dog maaske ikke) – Skolemesterparret have været *lidt* mindre antikverede. De Tjenestefolk har været til, men de ere det næppe mere; i al fald kun i en Udkant af Jylland. Apropos! Gamle har alt for kort Tid at lave Prædiken i, tilmed da Juleaften og Juledag gaaer fra. Hvorfor ikke forlænge Studenternes Ophold ud over Nytaar?

Iklædningen (Forspillet) er nydelig, virkelig rigtig smukt! At see Smaapuslingerne vrimle op og titte er baade pudsigt og stemningsfuldt. – Forspil, første og anden Akt ere ubetinget de bedste, skjøndt der er mange gode Enkeltheder overalt. – Sammenspillet er mesterligt. – Dekorationerne, især Præstegaards-Dagligstuen, overmaade illuderende. – Summa summarum: Hovedkarakteren bliver; *Udmærket godt med Spørgs[maal]*; det er en solid, god Charakteer, den.

See nu, kjære Reumert, leer De naturligvis ad min Kritik, men – "animam meam levavi", – og, vil jeg tilføie, De maatte ønske at have Theatret fyldt af saa *umiddelbare* critici, som jeg er. Der er ikke Noget *lavet* i den Kritik, det skal De være vis paa.

Min Hustru sender sin bedste Tak for Juletræ-Sangen! Jeg med! Thi jeg har ogsaa godt af deres saa udsøgte Opmærksomhed. Baade Ord og Melodi (De staaer Dem nok godt med den Gamle [I.P.E. Hartmann], at de fik ham til at lave den) ere nydelige.[5]

Musikken og sangene til *Nøddebo Præstegaard* blev alle arrangeret, samlet og komponeret af Folketeatrets musikdirektør Nikolaj Hansen (1855-1932), der bl.a. benyttede sig af melodier fra de Hostrup'ske komedier samt Heiberg'ske, Hertz'ske og Bellman'ske sange, digte og epistler, mens sangen omkring juletræet i 3. akt var et bestillingsarbejde fra Reumerts side hos komponisten I.P.E. Hartmann (1805-1900). Forestillingens oprindelige partitur bestod ifølge de ældste bevarede musikalier således af følgende musiknumre:[6]

[5] Brev i Elith Reumerts papirer, Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek.

[6] Musiksamlingen, Det Kongelige Bibliotek. Den originale orkesterbesætning på Folketeatret var: violino conduttore, violino I, violino II, viola, basso, flauto, clarinetto I, clarinetto II, corno I, corno II, tromba I, tromba II, trombone, timpani. Noderne til Vilhelm Petersens turnéversion befinder sig ligeledes i Musiksamlingen, Det Kongelige Bibliotek, opstillingssignatur: Orkesterbiblioteket, Nørrebro Teaters musikarkiv, nr. 72, æske U10. De består af: violino conduttore, violino I, violino II, viola, basso, flauto, clarinetto, tromba I, tromba II, trombone, timpani.

Forspil:

No. 1 Introduktion, Allegro commodo, 6/8 (197 takter).

1. akt:

No. 2 Melodrama [Nissedans], Allegro scherzando, 2/4 (i alt 37 klingende takter).

No. 3 Melodrama, Allegro moderato, 3/4 (i alt 84 klingende takter). Hansen benytter her bl.a. den norske folkemelodi "O kjøre vand og kjøre Ved", der tidligere var benyttet til Henrik Hertz' (1797-1870) digt *Ligevægten* ("Vi sidde sammen, som vi kan bedst") og beskriver et lystigt studenterliv. Melodien var tidligere også blevet benyttet i Jens Chr. Hostrups (1818-1892) komedie *Genboerne* fra 1844 til sangen "Paa Tankens Slot bor Studenten glad", der ligeledes beskriver det glade studenterliv.

No. 4. Sang af Nikolai, Frederik og Christopher "Vejen gaar til Nøddebo", Allegro vivace, 2/4, 2 strofer (i alt 42 klingende takter). Hansen benytter her Carl Michael Bellmans (1740-1795) melodi fra *Fredmans sångar* nr. 10 ("Supa klockan öfver tolf") fra 1791. Den var tidligere også blevet benyttet i Hostrups *Genboerne* til sangen "Her med Fryd jeg Rigdoms Spor".

2. akt:

No. 5 Melodrama, Allegro scherzando, 2/4 (37 klingende takter).

No. 5½ Uden titel, Allegro scherzando, 2/4 (15 takter med attacca til No. 6).

No. 6 Sang af Pastor Blicher, Fru Blicher, Christopher, Emmy og Andrea Margrethe "Saa kom, I velsignede Drenge", Andantino, 6/8, 2 strofer (i alt 28 klingende takter). Hansen benytter her Bellmans melodi fra *Fredmans Epistler* nr. 31 ("Se Movitz, hvi står du och gråter") fra 1790. Den var tidligere også blevet benyttet i Hostrups *Genboerne* til sangen "Paa Knejper just ikke jeg sværmer".

No. 6½ Melodrama, uden tempoangivelse 2/4 (i alt 37 klingende takter). En musikalsk gentagelse af hele No. 5, der ifølge en note i dirigentstemmen "begynder efter at selskabet har sunget og er gaaet ud".

3. akt:

No. 7 Sang omkring Juletræet for blandet kor (S, A, T, B) og orgel (bag scenen), "Børn og Voxne i kjærlig Krands", Moderato grazioso, 3 strofer, 4/4 (i alt 42 klingende takter), komponeret af I.P.E. Hartmann i 1888 og fulgt af et efterspil, Allegro, 2/4 (14 takter).

4. akt:

Ingen musik.

5. akt:

No. 8 Sang af Christopher "Er ei du flygtet som ung Student", Allegretto 3/4, 4 strofer (i alt 33 klingende takter). Hansen benytter her Halfdan Kjerulfs (1815-1868) melodi til Bjørnstjerne Bjørnsons (1832-1910) sang fra 1857 "Nu Tak for Alt, ifra vi var små". Sangen kaldes også "Synnøves sang" og hører oprindelig til Bjørnsons fortælling *Synnøve Solbakken*.

No. 9 Slutningssang af Pastor Blicher, Fru Blicher, Nikolai, Frederik og Christopher "Farvel, I velsignede Drenge", Andantino 6/8 og Allegro scherzando 2/4 (i alt 31 klingende takter). I sangens første del gentages melodien fra Bellmans *Fredmans Epistler* nr. 31, der også benyttes i 2. akt, nr. 6.

Med Nikolaj Hansens fortrinlige forspil og benyttelsen af nogle af samtidens populæreste teatermelodier var denne charmerende musikalske iklædning også stærkt medvirkende til "at lægge Lys og Farve over det vellykkede Julebillede", hvorved Reumerts "Vaudeville-Komedie i 5 Akter og et Forspil" opnåede en så afgørende succes hos premierepublikummet.

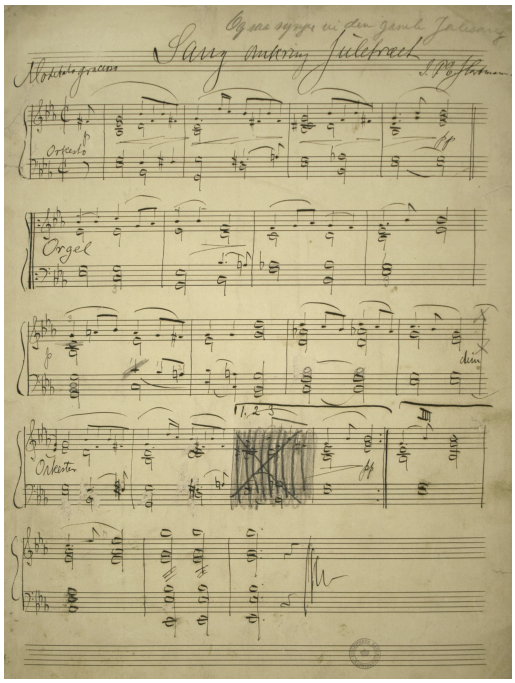

I.P.E. Hartmanns klavernode til "Sangen om Juletræet"
benyttet ved uropførelsen på Folketeatret. (Det Kongelige Bibliotek).

Premiere : Aarhus gamle Theater (Nytårsdag 1889)

Teatersuccesen i Nørregade fik hurtigt ben at gå på over det ganske lands mange scener. En af de første, der så mulighederne i en turnéversion af *Nøddebo Præstegaard* var teaterdirektøren Vilhelm Petersen, som på grund af sin store opfindsomhed og "vilde" foretagsomhed i teaterkredse hurtigt fik tilnavnet "Peter Vilh.". Han var som skuespiller selv rundet af Folketeatret, hvor han under mesterinstruktøren Fre-

derik Høedts (1820-1885) vejledning i 1871 havde erhvervet stor praktisk teatererfaring, som omfattede både administration og iscenesættelse og blev ham til stor gavn senere i livet.

I 1893 overtog han på fast basis ledelsen af Morskabstheatret i Frederiksberg Allé og i årene forud og efterfølgende var han tillige teaterdirektør i provinsen og i Sønderjylland under tysk styre, men længst dog på hovedstadens forstadsscener. Her var tumlepladsen især Nørrebro Teater, som han allerede fra 1873 havde forsynet med de første Københavnske sommerrevyer. De blev efterhånden en årlig teaterbegivenhed, hvori tidens offentlige tildragelser behandledes på en både begavet og vittig måde.

Frederiksberg Morskabstheater var fra 1893 og helt frem til 1911 Vilhelm Petersens faste sommerresidens, mens han om vinteren flyttede sig og sit personale tilbage til Nørrebros scene. I sine senere år virkede han tillige som instruktør ved Tivolis sommerteatre, i Studenterforeningen og i Handels- og Kontoristforeningen, hvor han med sit lyse hoved og glade sind vandt stort ry ved sin enorme flid og arbejdspræcision. Han var blandt sin tids dygtigste teaterledere, fordi der bag det muntre ydre gemte sig en stor og dyb respekt for teaterkunsten.

Tilbage i 1888 var Vilhelm Petersen blevet leder af Aarhus Theaterpersonale, som han selv turnerede rundt med i det jyske og senere også det fynske og sjællandske. Det er ham, vi i dag skylder, at den oprindelige tekstversion af *Nøddebo Præstegaard* er blevet bevaret for eftertiden, om end dette skete ad en række både snørklede og finurlige veje.

Det nyligt genfundne manuskript til *Nøddebo Præstegaard*, der på titelbladet er dateret "Sommeren 1888" er således en direkte afskrift af den første opførte version på Folketeatret, og som man i dag ellers ikke kender nogen komplette bevarede kilder til. Den repræsenterer derfor det i dag tidligste kendte eksemplar af stykkets urversion[7]. Manuskriptet blev erhvervet af Vilhelm Petersen allerede i 1888 med eneret til at opføre stykket i provinsen, hvilket skete, da han med sit private teaterselskab stod for den første opførelse af stykket på Aarhus gamle Theater i Kannikestræde, nytårsdag 1889 – kun seks dage efter urpremieren i København.

Petersen og Reumert har i denne afskrift sammen tillige indført en række tekstændringer til brug for specielt den jyske premiere, hvilket klart bevidnes af en række breve, der findes indlagt i tekstbogen.

Manuskriptet kom for dagens lys for nogle år tilbage, da kælderen i en af Københavns Kommunes ejendomme i Bellmansgade 11 på Østerbro en dag pludselig

[7] Manuskriptet er under udgivelse af Knud Arne Jürgensen i en tekstkritisk og ny kommenteret udgave.

skulle ryddes. Den viste sig at indeholde stort set hele Nørrebros Teaters ældre tekst- og nodearkiv, et teaterarkiv som Vilhelm Petersen havde været ansvarlig for gennem en årrække. Arkivet var oprindelig blevet overtaget af kommunen da Det ny Scala i Ravnsborggade (som Nørrebro Teater dengang hed) skulle ombygges i 1985-86. Man havde da først overført det til Tingbjerg Skole og senere til kælderen i Bellmansgade. Da denne med kort varsel skulle ryddes blev arkivet alene ved snarrådig og rettidig indgriben af forstandige folk overført til Dramatisk Bibliotek på Det Kongelige Bibliotek, kort før end det kunne være gået hen og blive smidt i en affaldscontainer. Dermed blev disse mange teatertekster – og heriblandt det hidtil eneste kendte bevarede eksemplar af den komplette urversion af *Nøddebo Præstegaard* – på nærmest mirakuløs vis bevaret for eftertiden.[8]

Til manuskriptet hører en samling rollehefter, der med påskrevne skuespillernavne endegyldigt beviser, at det er denne version, som blev benyttet ved komediens jyske premiere. Disse rollehefter er interessante ved at indeholde en række blyantstegninger af en række af forestillingens centrale rollefigurer. Vi kan her på tætteste hold se kostume- og rolleafbildninger i hvad der ligner lettere karikaturer af personerne "Nikolai" (skuespilleren Axel Petersen, ?-efter 1940), "Præsten" (Jacob Faber-Daugaard, 1844-1897) og "Mdm. Blicher" (Johny Jacobine Caroline Thomsen, f. Møller, g. Hansen, 1857-1919), samt nogle tegninger af henholdsvis Nøddebo Kirke og "Hanen", som Nikolai fanger og lukker inde i en kasse, for at den tidligt om morgenen skal vække hans to brødre af deres syvsoversøvn, men som han på grund af iltmanglen i den lukkede kasse derved kommer til at tage livet af.

De ændringer Reumert og Petersen sammen foretog i teksten forud for Aarhus-premieren centrerer sig om forestillingens slutning i 5. akt, hvor de tre brødre hver for sig holder en afskedstale til Pastor Blicher og hans hustru, inden de drager tilbage til hovedstaden. Denne slutscene er i Aarhus-versionen blevet radikalt ændret gennem strygninger og omskrivninger. Desuden findes tilføjet en række nye eller delvist omarbejdede replikker og sangtekster (til melodier fra bl.a. Bellmans *Fredmans Epistler* nr. 10, 31 og 67) i første akts 6. scene og anden akts 3. og 4. scene foruden flere mindre ændringer og strygninger i såvel tredje som fjerde akt. Endelig findes indlagt en længere tilføjelse med replikskifter i fjerde akts 3. scene.

Tilsammen efterlader disse ændringer indtrykket af, at Reumert har lyttet til nogle af de kritikpunkter, han må have modtaget fra forskellige sider umiddelbart efter urpremieren på Folketeatret, og som han i korrespondance med Vilhelm Petersen derfor udtrykkeligt har ønsket foretaget for Aarhus-premieren. I sine breve giver han

[8] Oplysning til forfatteren fra tidligere produktionsleder ved Det Kongelige Teater og nuværende sceneteknisk ansvarlig på Teatermuseet i Hofteatret, Eva Deichmann.

tillige en række værdifulde regi-anvisninger om scenegangen i fjerde og femte akts slutscener.

Før forestillingerne i Aarhus, hvor *Nøddebo Præstegaard* blev spillet i alt seksten gange frem til den 11. februar 1889, var stykket tillige blevet opført tre gange på Randers Theater fra den 27. til 29. december 1888. Med disse tre "forpremierer" havde Vilhelm Petersen og hans trup kaldet "Aarhus Theaterpersonale" taget forskud på den jyske førsteopførelse. Som det var tilfældet i København, var kritikken også her opmærksom på den noget overdrevne brug af "Nissefolket" gennem hele forestillingen. En anmelder skrev herom:

> Det eneste af Betydning, der kan indvendes imod Bearbeidelsen er, at det i Længden bliver noget trættende og tillige skadeligt for Handlingen at se Nissefolket komme frem saa ofte i Stykket uden anden Hensigt end at vise sig og efterabe Hovedpersonernes Færden; derved bortledes Opmærksomheden fra Hovedhandlingen, og denne kommer ikke fuldt ud til sin Ret, som den burde. […] Det er blevet os meddelt, at der allerede ved Opførelsen iaften vil blive indskrænket en Del i Nissespillet, saa at det særlig i den sidste Del omtrent fuldstændig udelades, medens Forspillet selvfølgelig helt vil blive bibeholdt.[9]

Exteriør og interiør af Aarhus gamle Theater i Kannikegade, hvor *Nøddebo Præstegaard* fik sin første jyske opførelse. (Teatermuseet i Hofteatret). Fotografier af teaterdirektør Vilhelm Petersen og skuespilleren Axel Petersen, der udførte rollen som Nikolai på Aarhus gamle Theater (Teatermuseet i Hofteatret).

[9] Anmeldelse signeret "+g." i *Randers Amtsavis og Adressekontors Efterretninger*, 28.12.1888.

Nøddebo Præstegaard blev herefter opført i Viborg (fra 9. januar), Skive (fra 16. januar) og Odense (fra 30. januar), og senere på året blev forestillingen tillige spillet i Horsens, Aalborg (fra 5. marts) og Kalundborg samt til sidst i Holbæk anden påskedag den 22. marts(!). Julen varede med andre ord længe i provinsen det år.

Modtagelsen i Aarhus var ikke mindre positiv end i København på trods af, at man også i det jyske pegede på nogle af de samme svagheder ved stykkets manglede dramatiske nerve. En anmelder konstaterede således, at "som dramatisk Arbejde, er Stykket svagt, som Stemningsbillede saa stærkt, at det vil kunne tage Kampen op med de allerbedste Komedier"[10]. Ligesom i hovedstaden var kritikken dog igen her noget irriteret over de tildigtede nisser, idet samme anmelder omtaler dem således:

"Kjedeligt for Stykket og Hr. Reumerts Forbedring af Novellen er det, at Nisserne – i det Mindste her – ikke kan fremføres kunstnerisk; man kan udsøge de netteste og mest opvakte Børn fra Gaden, man kan selvfølgelig ikke paa en Studs gjøre dem til Kunstnere, og skal Stykkets Virkning fuldt ud opnaas skal Nisserne i Dansen om Juletræet jo være en fuldstændig Gjengivelse af de Voxnes Færd. Her var et af Iscenesættelsens svage Punkter."

I dramatiseringen af Scharlings novelle har Reumert med en undertiden forbløffende socialrealisme gjort rede for de mange forskellige mennesketyper, der optræder i komedien som gæster præstegården under julehøjtiden. Udover stykkets hovedpersoner – de tre Kastrup-brødre og præstegårdsfamilien Blicher – rækker dette persongalleri fra den hvidhårede og meget snakkende klokker Mads Hjulmand og den lattermilde præstegårdskarl Lars til den underkuede og noget fugtige degn og skolelærer Jens Ovesen, der ledsages af sin dominerende, tungerappe og "musikkyndige" hustru Rasmine, som alene ved hvor skabet skal stå. Dertil kommer forpagterfamilien Keldborg anført af den selvglade og skævmundede familiefar, der med sit hareskår taler næsten uforståeligt for alle og følges af sin enfoldige søn, Peter, og to døtre, den ærbare og smægtende Maldrubine og den døvstumme Theodora. Endelig optræder der en række tjenestepiger til præstegårds- og forpagterfamilierne samt Sidse Lugekone, et bybud og seks børn fra fattighuset.

Især forpagterfamilien vakte megen moro hos datidens publikum, men foranledigede også en udtalt kritik i både de københavnske og århusianske blade, hvor en anmelder lige ud mente, at familien Keldborg var forestillingens største svaghed: "Det allersvageste var dog Forpagterfamiliens Fremkomst. Man maatte spørge sig selv, om det var den samme Mand, der havde arrangeret hele det øvrige Stykke, der

[10] Fra den tidligere omtalte, usignerede anmeldelse i uidentificeret avis, indklæbet i Elith Reumerts personlige scrapbog benævnt "1888 Nøddebo Præstegaard", Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek. Citater i de følgende to afsnit er fra samme kilde.

tillod disse fire "Clodoches" at komme ind, og rive hele Stemningen i Stumper og Stykker."

Reumerts skarpt udstillede kontraster mellem personfigurerne i stykket var imidlertid et helt bevidst træk fra hans side, og på dette punkt vedblev han at trodse enhver kritik og holdt fast i sine rappe og livfulde replikker for disse "outrerede" figurer gennem alle de følgende års mange opførelser overalt i landet. Det var således først langt op det 20. århundrede, at eftertiden lod den afvigende og "stupide" forpagterfamilie helt udgå af forestillingen, fordi man på dette tidspunkt fandt den både smagløs og for langt ude på den burleske folkekomedies overdrev.[11]

Den samme kritik mødte stykket ved dets første opførelse på Odense Theater, hvor en anmelder beskrev de præcis samme roller og deres udførelse med nogle temmelig skarpe udfald:

> Piben faar en anden Lyd, naar vi kommer til Familien Kjeldborg. Hr. [Emil] Helsengreens Forpagter kan dog godt gaa an. Dette er imidlertid mere end vi kan sige om hans Frøken Døtre, der spilles af Fru Maria Schmidt og Fru [Augusta] Frederiksen. Det undrer os at se en saa dygtig og forstaaende Skuespillerinde som Fru Schmidt gjøre sig skyldig i en saadan Overdrivelse, som Tilfældet er her. Det skal indrømmes, at Maldrubine og navnlig Theodora er overdrevne og noget fortegnede allerede fra Bearbeiderens Haand. Men hvorfor saa ikke i Spillet bøde paa Fejlen, i Stedet for at gjøre den større, betydelig større. Kjeldborgs Døtre er jo dog ikke anderledes eller værre, end at de hører til Præstefamiliens faste Omgangskreds. Men saadan som de i Aftes blev præsenteret, vilde selv en Forpagter Kjeldborg neppe tage dem med i Selskab, før han fik sat lidt Skik paa dem. Dette henstiller vi nu til deres Fremstillerinder at gjøre. Vi er overbevist om, at Fru Schmidt let kan komme til Rette med sin Maldrubine, og Fru Frederiksen bør ikke mere gjøre Theodora til en ren Kraftidiot, thi det er hun dog virkelig ikke. Lad dem være forlegne og kejtede, og skal det endelig være, saa lad dem ogsaa høre til de Mennesker, der ikke har opfundet Krudtet, men lad dem ikke mere bære sig ad som i Aftes. Thi det er uvirkeligt, uskjønt og frastødende. Dette fraregnet gik Forestillingen meget fornøjeligt og Publikum var i ypperligt Humør.[12]

I Odenses anden store avis konkluderede en anmelder om, hvad han anså for at være hovedgrunden til stykkets store publikumssucces: "Det er ikke Rigdom paa Spænding eller rask Handling i Bogen, der kan have fristet Bearbeideren til Dramatiseringen; dis-

[11] Jf. Preben Harris (bearb.): *Nøddebo Præstegaard* (København, 1980, s. 5). Harris anfører, at det først var i begyndelsen af 1960'erne, forpagterfamilien blev strøget af rollelisten.
[12] Usigneret anmeldelse i *Fyns Tidende*, 31.1.1889.

se Egenskaber findes slet ikke, tværtimod, Alt gaar saa roligt og jævnt hyggeligt for sig, som tænkes kan. Fristelsen har vel snarest været Bearbeiderens aabne Øje for den fremtrædende Tendens hos Publikum, at det er træt og kjed af at see de store, Nerver og Sanser pirrende Problemer og Samfundsspørgsmaal debatterede paa Scenen."[13]

Premiere 3: Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard (17. september 1889)

En revyfarce-version af *Nøddebo Præstegaard* blev det også hurtigt til, efter at juleforestillingen i Nørregade havde rundet sin første succesfulde opførelsessæson, hvor den gik hele 74 gange i træk frem til sæsonens sidste dag den 31. maj 1889. Men allerede den 25. august 1889 genoptog Folketeatret sin kassesucces fra sæsonen før, for derved at indtjene alt, hvad der overhovedet kunne spilles ind, og det på trods af de lumre og varme sensommeraftener, der denne måned hærgede Kongens København. Den udprægede "kassetænkning", som Folketeatret hermed gjorde sig skyldig i, førte allerede måneden efter til, at samtidens revysatire fik øjnene op for dette nok vel smarte teaterkneb.

På Frederiksberg Morskabstheater, der af samtiden i folkemunde blot kaldtes "Morskaben", og hvor revykongen Ferdinand Schmidt (1833-1893) havde huseret siden 1869, så man hurtigt denne aktuelle teaterbegivenhed som en oplagt mulighed til at gøre godt grin med hele Nøddebo Præstegård-fænomenet i tidens teater. Resultatet blev derfor en såkaldt "Stillebens- og Kantonnements-Idyl i 2 akter" med titlen *Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard*, der fik premiere den 17. september 1889.

I stærkt parodierende form gjorde den dybt grin med Folketeatrets kassesucces ved i satirisk revy-genre at sammenskrive stykket med en tidligere og uhyre populær folkekomedie, således at disse to skuespil nu fremstod som én og samme forestilling. Den blev en omgående publikumstræffer, fordi man med stort held nu fik sat Reumerts umådelig populære vaudeville-komedie i et både vittigt og begavet samtidsperspektiv.

"Morskabstheatret", som var teatrets officielle betegnelse efter at det i 1888 var blevet ombygget fra den tidligere meget simple træbygning (kaldet "Odéon") til en ny og funklende bygning i murværk, var på denne tid hovedstadens førende revyteater. I udstillingsåret 1888 satte man da også alle sejl til, trykte en fornem reklameplakat og satte den årlige sommerrevy op med hidtil uset pragt og scenisk udstyr.
Salen i det gamle serveringsteater, hvor aktørerne fra scenen havde måttet trænge

[13] Usigneret anmeldelse i *Fyens Stiftstidende*, 31.1.1889.

gennem de tætte tobakståger og dampe fra de varme toddyer, blev nu ryddet for borde og bænke, som erstattedes af nummererede stolerækker. Etablissementet fik dermed mere og mere karakter af et rigtigt teater.

Pladserne blev ved ombygningen væsentligt indskrænket til højst seks hundrede sæder og billetpriserne forhøjede, men publikum betalte gerne mere for at kunne komme ind i dette meget hyggelige Sommerteater, som nu var trådt i stedet for det tidligere langstrakte og voldsomt rungende serveringsteater.

Teatret var gennem alle årene ejet af de restauratører, som drev stedet, og direktøren var derfor ansat direkte af bevillingshaveren. I 1888 genåbnede Ferdinand Schmidt det nu ombyggede teater, men fra 1889, hvor teatret i en periode var uden egentlig direktør, blev skuespilleren Frederik Christensen (1847-1929) ansat som stråmand for restauratørerne og stod dette år for forestillingerne. Først i 1890 blev han officielt direktør for egen regning og beklædte da stillingen gennem et par sæsoner, hvorefter han i 1893 blev erstattet af Vilhelm Petersen, som drev teatret helt frem til 1911.

Forestillingerne var på den tid normalt sammensat af fire småstykker adskilt af musikafdelinger og afsluttende med årets sommerrevy. Revyerne tog med deres titler farve af årets begivenheder og havde alle det tilfælles, at de ikke gjorde noget specielt forsøg på at tilfredsstille æstetiske fordringer hos publikum, men udelukkende slog på at kunne more med allusioner til, hvad der for nylig var hændt inde i hovedstaden.

Eftersom Venstre politisk gik mere og mere frem i disse år, kunne revyerne også gradvis skrives i en stadig mere frisindet ånd. Journalisterne Anton Melbye (1861-1929), Johannes Buntzen (1859-1922) og Charles Kjerulf (1858-1919) samt redaktøren på *Dags-Avisen* Axel Henriques (1851-1935), der selv skrev under pseudonymet "Sganarel", blev nu det faste forfatterhold, som skabte en ny og frimodig tone på den frederiksbergske alléscene.[14]

Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard, som på premiereannoncen i reklamebladet *Sommer-Saisonen* er anført uden angivelse af forfatternavn(e), blev efter al sandsynlighed skruet sammen af en eller flere af disse fire faste medarbejdere ved Morskabstheatret. Det er således nærliggende at antage, at både Melbye og Henriques har været indblandet i forestillingen, da netop de to tilsammen stod for 1888 sommerrevyen *Muntre Musikanter*, der opførtes samme aften som *Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard*.

[14] Jf. Robert Neiiendam: *Forlystelsernes allé, De frederiksbergske Teatres Historie* (Frederiksberg, Historisk-topografisk selskab, 1958, kapitlet "Fra Odéon til Allé Scenen", s. 31ff.).

Også Kjerulf er i denne sammenhæng interessant, fordi han sammen med forfatteren Peter Nansen (1861-1918) året før under pseudonymet "Jens Kok" havde skrevet teksten og komponeret musikken til soldaterskildringen *Pigernes Jens*, der var blevet uropført på Casinoteatret den 30. september 1888. Denne såkaldte "Kantonnements-Farce" i fem akter havde Nansen og Kjerulf fået idéen til ved et tilfældigt møde på Kongens Nytorv og sammen skrev de forestillingen på kun ti dage.

Edvard Brandes, der overværede en prøve uden kostumer på Casinoteatret, udtalte dengang straks, at det ville blive den største fiasko, som nogensinde var set i København. Men på premieredagen var der ellevild begejstring, og stykket gik næsten hundrede gange i træk den første sæson og kom derefter op i hele Skandinavien. I årene efter opnåede det næsten klassisk teaterpatina i lighed med Johanne Luise Heibergs (1812-1890) eviggrønne vaudeville *En Søndag på Amager* fra 1848.[15]

Pigernes Jens var en naiv, men samtidig også uhyre morsom farce om soldaterlivet under troppernes forlægning på landet og deres samspil med landbobefolkningen. Den skildrer de kåde landsoldaters flirten med de naive bondepiger gennem en række lystige og vovede soldaterviser samt et væld af kærlighedsintriger. At denne harmløse uskyldighed skulle få så overvældende publikumssucces helt i lighed med den, der året efter blev *Nøddebo Præstegaard* til del, er sandsynligvis nok kommet noget bag på forfatterne, der muligvis har betragtet deres "lette" kassesucces med en vis portion skepsis hvis ikke ligefrem ironi.

Under alle omstændigheder førte det til, at man på Morskabstheatret i sensommeren 1889 skrev en revyforestilling i to akter, hvor man så at sige valgte at "fordoble" succesen fra de to forudgående teaterhits ved at sammenskrive disse til én parodierende enhed, hvor Nikolai som en art "pigernes Jens" i soldateruniform ses aflægge et fornyet besøg i Nøddebo præstegård ved højsommertide for dér at gøre endnu et forsøg på at erobre præstegårdsdøtrene med sin drengede charme.

Forestillingen, der benyttede mange af de samme sangmelodier, som Charles Kjerulf tidligere havde skrevet til *Pigernes Jens* på Casinoteatret, men nu til nye og langt mere vovede tekster, blev vel modtaget af publikum. Den fik dermed sat et nyt og morsomt perspektiv på to af tidens allerstørste kassestykker, som alle københavnere kendte udenad og kunne tale med om.

At man i disse varme sommeruger samtidig kunne gå i Folketeatret (hvor man som omtalt allerede den 25. august havde genoptaget Reumerts originale juleforestilling) og på Casinoteatret (hvor *Pigernes Jens* også gik med uformindsket succes), ansporede kun publikum yderligere til at tage en smuttur udenfor voldene, for i den

[15] Jf. Gunnar Sandfeld: *Thalia i provinsen 1870-1920* (København, 1968, s. 177-178).

frederiksbergske teaterallé ved selvsyn at opleve den nye og pirrende revy-parodi på disse tidens mest populære Københavner-forestillinger.

Plakat-annonce i Sommer-Saisonen for premieren på Frederiksberg Morskabstheater 17.9.1889 af *Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard* (Det Kongelige Bilbiotek). Fotografier af de medvirkende skuespillere i *Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard*, Peter Fjelstrup samt Elisabeth ("Lisbeth") og Frederik Christensen (Teatermuset i Hofteatret). Litografi af Frederiksberg Morskabstheater (Teatermuseet i Hofteatret).

Med denne satiriske behandling af hovedstadens teatersucceser havde Morskabstheatret kun fortsat en allerede veletableret revytradition, idet man gennem flere år havde leveret sådanne krasse parodi-komedier. Bjørnstjerne Bjørnsons (1832-1910) skuespil *Leonarda* i 4 akter fra 1880 var året efter blevet parodieret på det frederiksbergske revyteater med en fortsættelse, der bar titlen *En omtvistet 5. Akt, fint Sjælemaleri, tildigtet uden Forfatterens Tilladelse*. Det samme skete for Henrik Ibsens (1828-1906) skuespil *Et dukkehjem*, der var blevet uropført på Nationalscenen den 21. december 1879 med Betty Hennings (1850-1939) og Emil Poulsen (1842-1911) i hovedrollerne. Det blev ligeledes taget under kærlig behandling på den frederiksbergske scene i satire-forestillingen *Noget Børnevrøvl mellem Emil og Betty*.

Intet stykke var med andre ord helligt for Morskabstheatret, og publikum elskede da også at tage sporvognen fra Vesterbrogade ud til disse forestillinger for ikke mindst at opleve de revykunstnere, der med deres begavede sceniske satire her tilføjede et helt nyt liv til den seriøse dramatik.

Blandt de førende aktører i *Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard* finder vi nogle af de kendteste navne i dansk revyhistorie. De var anført af en af tidens populæreste skuespillere, den kun 23-årige Peter Fjelstrup (1866-1920), der udførte rollen som den unge "Nikolai Kastrup" nu iført soldaterklæder. Fjelstrup, der af sit publikum hurtigt havde fået kælenavnet "Fjelle", var især elsket i samtiden for sin personlige fantasi og inderlighed, livfulde temperament og store lune. Man kan derfor næsten ikke fo-

restille sig nogen bedre aktør til at personificere spilopmageren Nikolai, hvad enten det så var i revyparodien, eller – hvis teaterhistorien havde villet det anderledes – han var gået hen og blevet udvalgt til at kreere rollen på Folketeatrets scene året før. Med sin unge alder og rige evner har Fjelstrup i hvert fald både leget med og kunnet levendegøre denne revy-rollefigur på morsomste vis.

Også andre af tidens førende revystjerner gjorde deres til, at satiren spillede sig hjem. Dette gjaldt især for Elisabeth Christensen (kaldet "Lisbeth", 1855-1923), der udførte rollen som revysangerinde i Tivoli og Nikolais gamle flamme inde i København, mens hendes ægtefælle, Morskabstheatrets daværende direktør Frederik Christensen, spillede præstegårdskarlen Lars. Begge høstede de stort bifald for deres viser og lune. Forestillingen gik da også for fulde huse otteogtyve gange i træk frem til den 14. oktober, hvor den uden pardon måtte tages ned fordi sommerrevy-sæsonen da sluttede for det år.

Morskabstheatrets forestillinger blev kun sporadisk omtalt i dagpressen i disse år, men i tilfældet med *Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard* fandt man dog spalteplads til adskillige omtaler, der alle bedømte parodien meget positivt for dens kvikke idé ved at lade "den forløbne Sæsons to store Successer" blive serverede sammen. En anmelder spurgte således "hvem vil forlange mere?" og fortsatte: "Baade Nikolai, Gamle og Corpus Juris har maattet trække i Trøjen[, men] er saa heldige at dumpe ned i Præstegaarden, som Nikolaj naturligvis sammen med sin rødstribede Marketenderske sætter paa den anden Ende. Hr. Fjelstrup slog ikke helt til som den evigglade Nikolai. Lidt mere Stemme og lidt mindre Spjæt! Fru Elisabeth Christensen sang naturligvis som sædvanlig Pokker et Øre af og Viserne var meget morsomme."[16]

En anden kritiker skrev: "*Pigernes Jens i Nøddebo Præstegaard* har visse Betingelser for at kunne holde sig nogen Tid paa Repertoiret. Det er en meget uskyldig Bagatel i to smaa Akter, som foregaar i den fra Folketheatret noksom bekjendte Præstegaard, hvorhen "Gamle", Corpus Juris og Nikolai – der ligger i Kantonnement henholdsvis som Sygepasser, Forpleiningsmand og Infanterist – gjøre en lille afstikker. Handling er der ikke Spor af, men derimod findes der flere kvikke Viser, blandt hvilke en om "Kjøbenhavn" og en anden om "Tivoli", gjorde meget og velfortjent Lykke. Af de Rollehavende er der al Grund til at fremhæve Hr. Fjelstrups gemytlige Nikolai og Fru Elisabeth Christensens "raske" Kjøbenhavnerinde, en af de Roller, hun altid udføre med Elskværdighed og Rutine."[17]

En tredje anmelder leverede denne ganske indgående handlingsbeskrivelse: "Familien Blicher er samlet i Pastorens Studereværelse og synes at kjede sig lumsk, da

[16] Usigneret anmeldelse i *Aftenbladet*, 18.9.1889.
[17] Usigneret anmeldelse i *Dags-Telegrafen*, 18.9.1889.

studiosus Nikolai Kastrup, p.t. Infanterisoldat under Kantonnementsøvelse, holder sit Indtog i Præstegaarden. Kort efter viser ogsaa Corpus Juris og "Gamle" sig for at hilse paa Kjæresterne, men da de to Gentlemen ere iførte henholdsvis Forpleiningscorpsets og Sundhedstroppernes mindre flatterende Dragter, synes baade Emmy og Andrea Margrethe tilbøielige til at svigte deres første Inclinationer for den raske Nikolais Skyld. Uheldigvis for ham møder han i 2den Act under en landlig Dans ved Gadekjæret en af sine kjøbenhavnske Damebekjendte Caroline Petersen, fhv. Sangerinde i "Kisten", nu Marketenderske og denne Tilsynekomst bidrager til at forene de tvende Par igjen."[18]

Samme kritiker fremhæver derefter de hovedrollehavende, men synes samtidig at have ment, at det øvrige skuespillerensemble var noget uegalt sammensat, idet han afslutter sin omtale med bemærkningen: "Mærkværdigt nok taler Tjenestefolkene i *Nøddebo Præstegaard* Fynsk og den ene af Præstedøtrene Norsk". Denne mindre detalje kunne dog ikke forhindre succes'en og forestillingen førte til, at "Publikum lo og klappede gjentagne Gange Skuespillerne frem".

Nøddebo Præstegaard kunne med andre ord både spilles og finde sit publikum med lige stor succes under højsommeren og ved juletid.

[18] Usigneret artikel i *Københavns Adresse Avis*, 18.9.1889. Citatet i det følgende afsnit er fra samme kilde.